

Kovács István

A halálra ítélt osztály küzdelme Erdélyben

Margittai Gábor: *Tiltott kastély*. Erdélyi történelmi családok a jóvátétel útvesztőiben

Kevés író, művelődéstörténész mondhatja el, hogy munkájának őt magát is meglepő hatása, következménye lett. Míg Margittai Gábor *Szamár-sziget szellemkatonái* című könyvében Pierpaolo Congiatuval, az Asinara Nemzeti Park igazgatójával évekkel ezelőtt együtt kesernyésen jegyezte meg: „igazán elszomorító, hogy a magyarok semmi érdeklődést nem tanúsítanak” az I. világháború elején szerb fogságba esett, majd az olasz Asinara-szigetre hurcolt honvédek szenvedéstörténete iránt, napjainkra e vonatkozásban gyökeresen megváltozott helyzetről számolhat be. E műve megjelenése és a Major Anitával a *Szamár-sziget rabjai* címen közösen készített dokumentumfilmjük, és a hozzá társított, Kárpát-medencét bejáró vándorkiállítás nyomán Asinara magyar turista-zarándokhely lett, amelyet a honvédelmi miniszter és a köztársasági elnök is felkeresett, vagyis a magyar állam támogatóan számon tart.

Margittai Gábornak a *Tiltott kastélyok* című könyve bizonyára nem fogja arra bírni a román államot, hogy a kilencvenes évek elején az Európai Unió illetékes szerveinek ösztökélésére hozott restriktív törvényét betartsa, s a diktatórikus eszközökkel elkobzott javak visszajuttatását különféle ürügyekkel, trükkökkel ne akadályozza, gátoltassa. A nyolc fejezetből álló kötet helyzetfelmérés, négy esztendő (2012–2016) végigpásztázó hosszú mozgóképfelvétel – teletűzdelve egymással „feleselő” valóságos fotókkal is. Ezek a fényképek várakat, várkastélyokat, udvarházakat mutatnak be hajdani fényükben, s mai romjaikban, s olykor romjaikból feltámadtan.

Margittai Gábor könyvében több erdélyi arisztokrata családot is számba vesz, s a kommunista diktatúrában megszenvedett sorsuk révén bemutat. Osztályuknak „nem csupán az volt a bűne a kommunizmusba borult Közép-Európában, hogy hagyományokkal, vagyonnal és történelemcsináló eszmékkal bírt, hanem az is, hogy magyar volt. Kétszeresen kisebbségi: társadalmi, de népelemként is. Ha valami, ez garantált út a szórványlétbe, ahonnan csak csoda folytán lehet felszínre kecmeregni. Egyetlen tavaszi hajlalon így lettek az erdélyi arisztokraták a halálra üldözött »kiváltságos« rend tagjai.” 1949 tavaszáról van szó, amikor a kommunista hatalom pokoli sípjelére az erdélyi arisztokratákat pillanatok alatt mindenükből kisémmizték, földönfutóvá tették. Ez persze célzott csapás volt az általuk képviselt nemzetiség kultúrájára, gazdasági életképességére, lelki tartására is.

A szerző által bemutatott erdélyi történelmi családok külföldre – Magyarországra, Nyugatra és a tengerentúlra szakadt tagjai közül többen visszajöttek őseik szülőföldjére, hogy a visszajuttatási törvény erejében, hitelességében bízva az 1945 után elkobzott, kizsájtított javak egy részét – kastélyt, udvarházat, erdőt, szántót, legelőt – birtokba vegyék.

E törvény jegyében vállalt küzdelmük révén ismerhetjük meg többek között a marosfelső-újvári Telekiek sorsát. Kálváriájukat Teleki Ádám gróf jelképezi legbeszédesebben, akinek *„egyetlen égbekiáltó bűne az volt, hogy erdélyi főnemesnek született”*. Noha 1945-ben mikroszkóppal sem találtak ránézve semmiféle terhelő adatot, 1949-ben a Márton Áron-perben tizenöt év börtönre ítélték. 1956-ban kegyelemmel szabadult, de 1961-ben a legképtelenebb vádakkal négy évre újra bebörtönözték. Talán mintha az ő embertelen meghurcolása miatt sújtotta volna átok Marosújvárt: *„2010. december 22-én reggel hatalmas morajlás és dübörgés közepette megnyílt a föld Marosújoár közepén: felhasadozott az aszfalt az ortodox templom előtt, megrogyott a pénzügyi hivatal épülete meg jó pár lakóház, és a sós vízzel elöntött kráter elnyelte az áruházat – valamint a marosújoáriak jövőjét.”* Azóta a város évente három-négy centit süllyed. Az ok persze a szakértelem nélküli sófeldolgozás volt – a mennyiséget mindenáron előbbre valónak tartó szocialista „sótermelés” idején. A városhoz képest a marosújvári Teleki-kastély még romos állapotban is jobb képet mutat. (Nem úgy a birkahodályá alakított református templom maradványai.)

A Bethlenek keresdi várkastélyának múltjáról és jelenéről a következők olvashatók Margittai Gábor oknyomozónak is tekinthető kötetében: *„A XV. századtól – vagy még korábbról – egészen az államosítás napjáig lakta a család. Hatszáz éven át minden arckép, brokát, kristálytükör, paraszti bokály és mozsár a helyén volt. Teljes pompájukban ragyogtak a reneszánsz és török szalonok, állt az »arany palota« és a »nappali toronybástya«, megvoltak a zöld és sárga mázas cserépkályhák, büszkén vonaglott a kígyó az ajtókeretekre vésett Bethlen-címeren – egyszóval Keresd ontotta magából a múlt érzéki tiszteletét. Aztán a meglelhetetlen kastélyt meglelték, azon a napon teherautók fordultak be az udvarra, és a falu népe meg a jövevények kiszaggatták a múltat a falak közül. Vittek, aprítottak mindent, s amit nem vihettek, azt összehordták és elégették. Bethlen Gábor egyetlen könyvet tudott megmenekíteni a könyvtárból: Bethlen Farkas Erdély-történetének első kiadású, bőrkötetes példányát.”* A restriktív törvény jegyében a feldúlt várkastély minden berendezési tárgyát is vissza kellene adni törvényes tulajdonosának.

Sajátos, hogy a köztulajdonba vett várak, kastélyok, udvarházak a rendszerváltozás utáni évtizedeket sínylették meg leginkább – bizonytalan jogállásuk miatt. Ekkor hordtak szét közülük nem egyet a fundamentumig, csak a kéményt hagyva meg emlékeztető felkiáltójelül. A kastély visszaadása többnyire csak gondot jelent tulajdonosának, ha nem jut hozzá egykori erdeihöz, szántóihoz, szőlőihez. A romokból csak hatalmas pénzzel lehet feltámasztani a hajdani építményeket, s a jövedelmet a gazdálkodásra lehetőséget adó földtulajdon alapozhatja meg. Margittai Gábor erre több példát is felhoz. A marosvásárhelyi Bolyai Farkas Elméleti Líceumban olaszt és franciát tanító Haller Béla gróf (és a család többi tagja, így az évtizedeken át bútorgyárban dolgozó Haller József is) emiatt volt kénytelen eladni az egyébként viszonylag ép Küküllővárat egy gazdag konstancai vállalkozónak, aki falai között Drakula turista-látványbázist és borkóstolót alakított ki. A falai közé az egykori tulajdonos és a szerző is csak nagy nehézségek árán tudott bejutni. Francia turistának öltözve könnyebb lett volna...

A küküllővári Haller-kastély felemás sorsát ellenpontozza a település szórványmagyaróságának mintaszerűen rendbe hozott református temploma. A Mezőségről szolgálatra meghívott Barabás Endre vallja: *„Nem omladozó szórványtemplom szórványgyülekezetének lesz a szórványlelkésze, hanem megtartható, továbbépíthető közösségé és annak házáé. Mely a világ minden pontjáról idevonzza a magyarokat...”*

Margittai Gábor két fejezetet – *Uzoni Mikések – A lakótelep foglyai* és *Altortjai Aporok – A gazda* – szentel a székelyföldi arisztokraták bemutatására. Arra a kérdésre, hogy ki a székelyföldi főnemes, S. Tüdös Kinga történész, az egykori Eötvös kollégiumi diák, aki a legvadabb Ceaușescu-időben tért vissza diplomájával szülőföldjére, a következő választ adja: *„A mai magyar történetírásban – ahogy egyre fontosabb a székely történelem – mind töb-*

bet értekeznek arról, hogy a kastélyos urak a Székelyföldön nem egyenlők egy erdélyi vármegyei kastélyos úrral, egy Bánffyval vagy egy Bethlennel. Ez a kastélyfogalom is relatív, hiszen sokszor kúriáról van szó. De abban megegyezhetünk, hogyha három-négyszáz négyzetmétert meghaladó az épület alapterülete, kőből vagy téglából van, elkülönül az asszony és az úr szobája, és területek is tartoznak hozzá, a birtokközpontban udvarházak állnak, akkor megadjuk nekik, hogy székelyföldi főnemesekről van szó.”

Margittai Gábor egy ilyen főnemes mutat be báró Apor Csaba személyében, aki miközben rendbe hozta a páratlan falfestményeket elénk táró kastélyát, kilencvenegynéhány évesen is energikusan vezeti a csődbe ment kollektívtól visszaszerzett gazdaságot. Ő szögezte le egy, az ezredfordulón kelt írásában: „Jövőnket és utódaink jövőjét itt kell biztosítanunk. Ezt a jövőt itt kell megalapozni, ahol születünk, és élni szeretünk. Ehhez elsősorban a gazdasági alapot kell megteremtünk. Nem adhatunk fel semmit, ami jogos tulajdonunk volt, mert ez saját életünknek alapja.”

Margittai Gábor csodálatos jellemű emberek sorát mutatja be könyvében: Soós Zoltán műzeumigazgatót, Bethlen Anita grófnőt, Mikes Borbála grófnőt, Kónya Máriát, a nagyenyedi Bethlen Kollégium történelemtanárát... A hosszan gyarapítható névsort Teleki Gemmával zárhatjuk, „aki amikor elvették tőlük Sáromberkét, és így nem kellett törődni a sokszobás kastély nyűgjeivel – az Afrika-kutató Teleki Sámuel egykori lakhelyével –, fogta magát, és felköltözött egy szekrény tetejére, ott töltötte éjszakáit néhány éven át”. Amikor a család történetét kutató Marosi Ildikó megkérdezte tőle, miért nem telepszik át Bécsben élő lányához, ezt válaszolta: „Inkább dolgozom kertésznél, minthogy a Schönbrunn árnyékában eltartott legyek.”

Bánffy Farkas, a pesti Műegyetem közlekedésmérnöki szakán ipari és szállítási logisztikusként végzett. Mi vette rá, hogy a teljesen romos fugadi várkastélyt jogos tulajdonosként birtokba vegye, s a hozzá tartozó erdőkért, szántókért perbe szálljon? A magyarlapádi nyári tánc tábor. Ahogy Margittai Gábor írja: „Először csak ellátogatott a magyarlapádi nyári tánc táborba, aztán törzsvendég, majd a tábor vezetője lett, a helyi táncsoport megszervezője, aki számos országban turnézta a falusi fiatalokat. Ezzel nemcsak arra teremtett lehetőséget, hogy kiszabaduljanak zárt szörvényletűkből és világot lássanak, hanem a Ceaușescu-korszakban nevelkedett szülőket is arra biztatta, hogy elhiggyék, hagyományaik komoly és piacképes értéket jelentenek.” Vagyis, hogy érdemes magyarnak megmaradni.

Külső Magyarok, 2016